

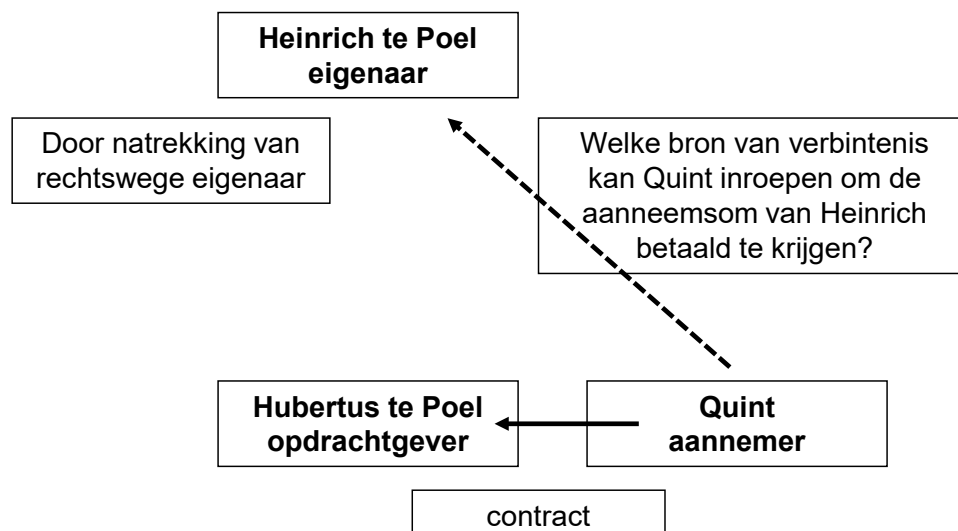
HR 30 januari 1959, ECLI:NL:HR:1959:AI1600, NJ 1959/548 (Quint / Te Poel)

Wetsartikelen:	Art. 6:1 BW
Kernwoorden:	bronnen van verbintenis; half-open stelsel
Kern:	Bronnen van verbintenis hoeven niet letterlijk in de wet te zijn opgenomen; ze moeten in het stelsel van de wet en de daarin wél geregelde gevallen passen
Versie: W.H. van Boom © versie 3 januari 2023	

1. Casus en uitspraak

Heinrich te Poel was sinds 1941 eigenaar van een perceel grond aan de Geleenstraat 19 te Heerlen. Samen met zijn broer Hubertus, die in Heerlen een fotozaak exploiteerde, ging hij in september 1951 een geldlening aan bij geldschieter VVM om de bebouwing van het perceel te bekostigen. Heinrich gaf aan VVM hypotheek op het perceel. In maart 1951 ging Hubertus in zee met bouwbedrijf J. V. Quint en J. de Poel (verder: Quint) om op het perceel twee winkelpanden met bovenwoningen te bouwen voor een aanneemsom van ruim hfl. 80.000. Toen Hubertus met betaling achterbleef, spande Quint een arbitrale procedure aan tegen Hubertus. Deze werd in 1953 veroordeeld tot betaling van de verschuldigde aanneemsom. Hij bood echter geen verhaal.

Wat Quint ten tijde van het aangaan van de aanneemovereenkomst niet wist, maar waar hij later wel achterkwam, was dat het perceel waar hij op bouwde in opdracht van Hubertus, niet aan deze laatste toebehoorde maar aan zijn broer, Heinrich. Doordat het gebouw op de grond van Heinrich was gebouwd en het gebouwde dus verticaal natrok, was Heinrich dus van rechtswege de eigenaar van het gebouwde geworden. Heinrich heeft dus zijn vermogen zien toenemen met de waarde van de prestatie van Quint, zonder dat hij ervoor heeft hoeven te betalen. Quint vordert in deze procedure daarom van Heinrich betaling van de aanneemsom. De complicatie daarbij is dat Quint geen overeenkomst heeft met Heinrich. Dus welke bron van verbintenis kan hij dan inroepen?

Quint voert primair aan dat Heinrich onrechtmatig tegen hem had gehandeld door met Hubertus opzettelijk en bewust samen te spannen met het oogmerk van ongerechtvaardigde verrijking ten koste van Quint. De rechtbank komt echter tot het oordeel dat Quint niet heeft bewezen dat Heinrich ten tijde van het sluiten van de aanneemovereenkomst wist van de slechte verhaalspositie van Hubertus. Heinrich had er ook geen rekening mee hoeven houden dat Quint bij een zo groot contract tot bouw zou overgaan zonder de eigendom van de grond te verifiëren. Dat Heinrich samen met Hubertus de geldlening waren aangegaan tegenover VVM, verplichtte Heinrich nog niet om Quint op de hoogte te stellen van de werkelijke eigendomsverhoudingen.

De subsidiaire grondslag die Quint aanvoerde, de ongerechtvaardigde verrijking van Heinrich te Poel ten koste van Quint, trof volgens de rechtbank wel doel. De rechtbank oordeelde dat het BW weliswaar geen algemene verrijkingssactie kent, maar dat er wel species van de verrijkingssactie in dat wetboek te vinden waren,¹ en dat er daarom in het gegeven geval voldoende reden was om de ongeschreven verrijkingssactie toe te staan. Er was immers sprake van vermogensvermeerdering van Heinrich enerzijds, voortvloeiende uit vermogensvermindering van Quint anderzijds en wel zonder *causa* of rechtvaardigingsgrond, terwijl er geen andere actie mogelijk was voor Quint vanwege insolventie van de schuldenaar.

1269. Alle verbindtenissen ontstaan of uit overeenkomst, of uit de wet.

Heinrich te Poel ging in appel tegen het vonnis. Het Hof stelde Te Poel in het gelijk, met al redenering dat de rechter moet rechtspreken volgens de wet, en dat het hem niet vrijstaat om civielrechtelijke verbintenissen te creëren die niet door de wet gegeven en geregeld zijn. Nu er geen algemene actie in het BW te vinden is – let wel, het gaat hier om het BW van 1838 – kon er volgens het Hof geen plaats zijn voor toewijzing op grond van een ongeschreven regel die aan specifieke wettelijke verrijkingssacties ten grondslag lag. Immers, art. 1269 BW schreef voor dat alle verbintenissen uit overeenkomst of uit wet ontstaan en art. 11 Wet Algemene Bepalingen der Wetgeving van het Koninkrijk, schreef voor dat de rechter de wet slechts heeft toe te passen en niet op billijkheidsgehalte te toetsen.

A. 11.

»De regter moet volgens de wet regt spreken; hij mag in geen geval de innerlijke waarde of billijkheid der wet beoordeelen.»

Het Hof overwoog bovendien dat hieraan niet afdoet dat in de literatuur werd verdedigd dat een algemene verrijkingssactie moest worden aanvaard, dat onder het oud-

vaderlandse recht de actie wel bestond en dat in het Ontwerp voor een Nieuw Burgerlijk Wetboek de actie werd voorgesteld.

Aannemer Quint gaat in cassatie. De Hoge Raad laat het arrest van het Hof in stand, maar op andere gronden. Quint gaat uiteindelijk toch met lege handen naar huis. De Hoge Raad overweegt:

¹ Deze bijzondere acties waren onder andere art. 630-636 (daarin werd o.m. bepaald dat de bezitter te goeder trouw vergoeding van noodzakelijke uitgaven tot behoud van een zaak mag vorderen van de eigenaar) en art. 657-664 (de eigenaar van grond die daarop bouwt met bouw materiaal van een ander, moet die ander de waarde daarvan vergoeden), art. 1395-1400 (hetgeen onverschuldigd is betaald, moet worden teruggegeven of, als dat niet kan, hetgeen daarvoor in de plaats is gekomen).

5 "O. dat het middel in de eerste plaats stelt, dat het B. W. den regel inhoudt dat op een ieder die zonder wettigen grond ten koste van vermogen van een ander is verrijkt, een verbintenis rust om dien ander schadeloos te stellen tot het bedrag waarmede hij is verrijkt;
dat een rechtsregel van dezen inhoud niet in het Wetboek is opgenomen, doch eiseres meent, dat uit een aantal wetsbepalingen, waarin de wetgever zich klaarblijkelijk heeft laten leiden door de overweging, dat ongerechtvaardigde verrijking moet worden voorkomen, kan worden afgeleid dat de genoemde regel algemene gelding heeft;

10 dat echter uit deze artikelen niet volgt, dat het genoemde gezichtspunt naar het oordeel van den wetgever onder alle omstandigheden beslissend moet zijn en het achterwege laten van een algemene regel in den geest van art. 2987 van het Ontwerp 1820 op het tegendeel wijst;

15 dat niet onmogelijk moet worden geacht, dat de wetgever zich van het geven van een algemene regel heeft onthouden omdat de toepassing daarvan in sommige gevallen tot ongewenste resultaten zou leiden, waarbij in het bijzonder kan worden gedacht aan de mogelijkheid, dat een schuldeiser zich langs dezen weg boven andere schuldeisers zou bevoordelen of aan de mogelijkheid, dat iemand wien tegen zijn wil een vermogensrechtelijk voordeel is opgedrongen, verplicht zou worden dit door betaling van een geldsom ongedaan te maken;

20 dat eiseres zich bij de mondelinge toelichting heeft beroepen op een traditie die in Frankrijk en ten onzent vóór de invoering van de codificatie zou hebben bestaan;

25 dat zich inderdaad het geval laat denken, dat een onder het vroegere recht algemeen aanvaarde rechtsregel, welke door het Wetboek noch uitdrukkelijk aanvaard, noch uitdrukkelijk verworpen is, na de invoering van het Wetboek blijft voortleven, en deze regel alsdan krachtens de traditie als geldend recht moet worden aanvaard;

30 dat zodanig geval zich echter te dezen niet voordoet;

35 dat immers, daargelaten of het vóór de invoering van het Wetboek de gangbare opvatting is geweest, dat naast de bronnen van verbintenis die het Romeinse recht kende, de ongerechtvaardigde verrijking als zelfstandige bron van verbintenis moet worden erkend, deze traditie zich in ieder geval na de invoering van het Wetboek niet heeft voortgezet;

40 O. dat het middel voorts aan het Hof verwijt zijn beslissing te hebben doen steunen op een onjuiste uitlegging van art. 11 A. B.;

45 dat deze grief geen zelfstandige betekenis heeft omdat, indien art. 1269 B. W. een uitputtende regeling geeft van de bronnen der verbintenis, art. 11 den rechter verbiedt dezen regel als niet-uitputtend aan te merken;

50 O. dat het middel zich eveneens richt tegen de door het Hof aan art. 1269 gegeven uitlegging;

O. daaromtrent:

dat aan het Hof kan worden toegegeven, dat de door art. 1269 gegeven regeling niet toelaat om aan te nemen, dat tussen twee personen een verbintenis ontstaat in alle gevallen, waarin naar het oordeel van den rechter de redelijkheid of de billijkheid verlangt, dat de een tegenover den ander een zekere prestatie verricht;

40 dat echter het Hof door, na te hebben bevonden dat het door Quint gepretendeerde vorderingsrecht niet in een bepaald wetsartikel steun vindt, daaraan de gevolgtrekking te verbinden, dat aan Quint geen vorderingsrecht toekomt, een te enge uitlegging heeft gegeven aan de woorden "uit de wet";

45 dat uit deze woorden immers geenszins volgt, dat elke verbintenis rechtstreeks op enig wetsartikel moet steunen, doch daaruit slechts mag worden afgeleid, dat in gevallen die niet bepaaldelijk door de wet zijn geregeld, de oplossing moet worden aanvaard, die in het stelsel van de wet past en aansluit bij de wèl in de wet geregelde gevallen;

50 dat thans moet worden onderzocht, of in het onderhavige geval een verbintenis tussen partijen geacht kan worden in den hierboven bedoelden zin "uit de wet" te zijn ontstaan;

O. daaromtrent:

dat zich te dezen de vraag voordoet of op den eigenaar van een onroerend goed die door toepasselijkheid van den natrekkingregel is verrijkt, de verplichting rust om tot het bedrag zijner verrijking dengene die de werken heeft aangelegd, schadeloos te stellen;

dat de wet daarover regelingen heeft getroffen voor het geval dat werken zijn aangelegd door een beperkt zakelijk gerechtigde (artt. 762, 772 en 826), doch deze - onderling afwijkende - regelingen,

55 | *die samenhangen met den bijzonderen aard van de zakelijke rechten, waarop zij betrekking hebben, te dezen niet van beslissend belang kunnen zijn;*
dat echter blijkens de artt. 658 en 1603 van den grondeigenaar niet kan worden gevegd, dat hij door betaling van een geldsbedrag de verrijking ongedaan maakt die hij heeft genoten doordat de bezitter of de huurder van den grond daarop werken heeft aangelegd;

60 | *dat onaannemelijk is, dat een aanspraak die de wet aan den bezitter en aan den huurder onthoudt, zou toekomen aan den aannemer die ter uitvoering van een met den huurder aangegane overeenkomst werken heeft aangelegd, en die schade lijdt doordat zijn medecontractant niet tot betaling in staat blijkt te zijn;*

65 | *dat hieraan het in art. 659 bepaalde niet afdoet, aangezien een bijzondere bescherming, gelijk aan die van den bezitter te goeder trouw, niet toekomt aan Quint, die, hoewel zij door tijdig de openbare registers te raadplegen had kunnen weten, dat zij ging bouwen op grond die niet aan haar opdrachtgever toebehoorde, daarvan naar haar eigen stellingen eerst na afloop van den bouw heeft kennisgenomen;*
O. dat, nu uit het bovenstaande volgt, dat het Hof terecht - zij het niet op juiste gronden – Quint niet-ontvankelijk heeft verklaard in haar vordering, het cassatiemiddel niet kan slagen (...)

2. Commentaar

Dit arrest is geweest onder gelding van het oude BW van 1838. Dat kende geen algemene verrijkingsactie zoals thans in art. 6:212 BW is neergelegd. Op het moment van wijzen van het arrest werd er al gewerkt aan een eerste ontwerp voor wat nu art. 6:212 BW is, maar het was nog alleszins onzeker dat dat ontwerp ooit wet zou worden. De beslissing van de Hoge Raad is daarom baanbrekend te noemen.

Hoe moet de beslissing worden gelezen? Allereerst overweegt de Hoge Raad kort gezegd dat uit het feit dat er bijzondere verrijkingsacties zijn voor bepaalde gevallen, niet zonder meer kan worden afgeleid dat de wetgever een algemeen geldende verrijkingsactie aanvaardbaar zou hebben gevonden. Er kunnen namelijk goede redenen zijn geweest om die algemene actie niet te hebben willen invoeren, bijvoorbeeld om te voorkomen dat men ongewild een verrijking opgedrongen krijgt waar men voor moet betalen (regelnr. 1-16). Vervolgens verwerpt de Hoge Raad het rechtshistorische argument (regelnr. 17-27): wat er zij van oud-hollands recht en de franse traditie, het BW heeft geen algemene verrijkingsactie aanvaard.

Daarna komt aan de orde of de redenering van het Hof dat art. 1269 BW jo. art. 11 Wet AB niet toestaan om buiten de wet om bronnen van verbintenis te aanvaarden, standhoudt. De Hoge Raad stelt voorop dat het enerzijds juist is dat de rechter niet zomaar naar believen uit redelijkheid of billijkheid verbintenissen mag laten ontstaan, maar dat anderzijds het Hof een te enge uitleg heeft gegeven aan het begrip 'uit de wet' in art. 1269 BW. Tussen het schrikbeeld van een volledig 'open stelsel' en het door het Hof aangehangen 'gesloten stelsel' van verbintenissen ligt de tussenoplossing van een 'half-open stelsel'. Het is die 'middle of the road' benadering, die de Hoge Raad kiest. Een verbintenis hoeft niet *rechtstreeks* op een wetsbepaling te steunen, aldus de Hoge Raad. Als het gaat om gevallen die niet specifiek door de wet zijn geregeld, moet gekeken worden of het aannemen van het bestaan van een verbintenis past in het stelsel van de wet en aansluit bij de wél in de wet geregelde gevallen (regelnr. 35-45).

Vervolgens toetst de Hoge Raad zelf aan die maatstaf (regelnr. 52-62). Hij overweegt dat hier de rechtsvraag is of op de eigenaar van een onroerende zaak die door enkele natrekking eigendom heeft verkregen en dus verrijkt is, de verbintenisrechtelijke plicht rust om tot het bedrag van zijn verrijking de persoon die het gebouw heeft gebouwd, schadeloos te stellen. Uit art. 658 en 1603 blijkt dat de eigenaar niet tot betaling gedwongen kan worden als een bezitter of huurder van de

grond daarop iets aanbrengt.² Uit niets blijkt dat de wetgever aan een aannemer die in opdracht van de huurder zou bouwen, die vordering tot betaling wél heeft willen geven. Bovendien kan volgens de Hoge Raad geen beroep worden gedaan op art. 659 BW. Dat artikel bepaalde kort gezegd dat als een bezitter te goeder trouw heeft gebouwd op de grond van een eigenaar, dat de eigenaar dan niet kan vorderen dat het gebouwde wordt weggenomen en dat de eigenaar dan wel betaling van een geldbedrag verschuldigd is. Een analoge toepassing van dat wetsartikel is niet aan de orde, aldus de Hoge Raad, omdat aannemer Quint niet als te goeder trouw gezien kan worden. Had hij namelijk vóór de bouw de openbare registers geraadpleegd (en dat had hij dus niet gedaan), dan had hij kunnen weten dat zijn opdrachtgever niet de eigenaar was van het perceel (regelnr. 63-67).³ Zou hij dat hebben geweten, dan zou hij zichzelf hebben kunnen beschermen door te eisen dat ook Heinrich zijn handtekening onder de aannemovereenkomst zou zetten en zich zodoende contractueel te binden.

Het arrest is vandaag de dag vooral van belang voor de interpretatie van art. 6:1 BW. In die bepaling is namelijk het idee van het half-open stelsel van verbintenissen, zoals dat in *Quint / Te Poel* werd omarmd, gecodificeerd. Op het oog lijkt de Hoge Raad met dit arrest zich in iets voorzichtiger bewoordingen uit te laten dan twee jaar eerder het geval was in *Baris / Riezenkamp*.⁴ In dat arrest heette het nog tamelijk onbezorgd

| (...) dat partijen, door in onderhandeling te treden over het sluiten van een overeenkomst, tot elkaar komen te staan in een bijzondere, door de goede trouw beheerste, rechtsverhouding (...).

Dat de precontractuele verhouding door goede trouw (nu: redelijkheid en billijkheid) wordt beheerst, is (ook) in een half-open stelsel niet vanzelfsprekend. Als we de bewoordingen van het thans geldende BW letterlijk nemen, zijn de redelijkheid en billijkheid geen zelfstandige bron van verbintenis maar vullen zij een reeds bestaande verbintenisrechtelijke rechtsverhouding aan (art. 6:2 lid 1 BW) of zetten zij bestaande verbintenissen opzij (art. 6:2 lid 2 BW). Dat redelijkheid en billijkheid een verhouding beheersen die (nog) niet in een verbintenis is uitgekristalliseerd, is dus – ook in de systematiek van het thans geldende BW – niet zo evident als de Hoge Raad in *Baris / Riezenkamp* kennelijk meende. De realiteit is echter dat sinds *Baris / Riezenkamp* door de Hoge Raad in tal van rechtsbetrekkingen is geoordeeld dat deze door redelijkheid en billijkheid worden beheerst, hoewel in die gevallen strikt genomen geen sprake was van een verbintenis.

² Wat de Hoge Raad er niet bij vermeldt, is dat diezelfde artikelen overigens aan bezitter en huurder wél een 'wegneemrecht' toekennen.

³ Vgl. thans art. 3:11 jo. 3:23 BW.

⁴ HR 15 november 1957, NJ 1958/67 (*Baris/Riezenkamp*).